



LIMBAŽI BIRĢERMEISTARA HEINRIHA KRŪZES LAIKOS, 1879 - 1892

Heinriha Krūzes laiki Limbažos

Mēs atveram jau trešo izstādi no cikla, kas aptvers Limbažu pilsētas vēsturi pēdējos divsimt gados. Iepriekš stāstījām par Limbažiem Ulmaņa un Brežņeva laikos, šoreiz ieskatāties krietni senākā 130 - 140 gadu pagātnē, kad beidzot noslēdzās vācu aristokrātu kundzības laiki Baltijā. Līdz tam nomaļajos Limbažos pēkšņi ielauzās lielās pasaules saimnieciskās un politiskās vētras. Pilsēta ieguva vēlētu pašvaldību un beidzot tapa neatkarīga no Rīgas, taču gandrīz tūlīt bija spiesta pāriet uz krievu valodu pierastās vācu lietvedības vietā. Sabiedrisko dzīvi pārņēma trīs ietekmīgas biedrības, amatniecības vietā par noteicošo kļuva rūpniecība. Tikai trīspadsmit gados Limbaži mainījās tik vērienīgi, ka šo laiku izlaidis ceļotājs 1892.gadā ar pūlēm atpazītu 1879.gada pilsētu. Šis stāsts ir tikai papildinājums izstādei - mēs aicinām jūs atnākt uz Limbažu muzeju pēc tā izlasīšanas, lai apskatītu eksponātus, kas rādīs jums laikmeta ainu un ļaus labāk saprast, uz kādiem pamatiem stāv mūsdienu Limbaži.



Džons Rokfellers

Pasaules aina

1879.gadā pasaules centrs bija Eiropa un visi pārējie kontinenti - tikai tās piedēklis. 1878.gadā noslēdzās pēdējais krievu - turku karš un Berlīnes kongresā tika saskaņotas nopietnākās domstarpības starp Eiropas lielvalstīm. Bailes no jauna lielā kara arī turpmāk bija pierasta tēma presē, taču eiropiešu vairākumu tā vairs neinteresēja. Turpmāko 20 gadu lielie konflikti notika tādās zemēs, kā cīņa par kolonijām vai vērtīgiem resursiem - no 1882.gada briti 16 gadus karoja ar Ēģiptes musulmaņiem. 1884.gadā, atkal Berlīnē, lielvalstis vienojās par vēl neokupēto Āfrikas un Āzijas zemju sadalīšanu savā starpā, ar to ievadot tā saucamo imperiālisma laikmetu, bet Ņujorkā tai pašā gadā cita konference novelk pirmās vispasaules laika joslas. Pateicoties jaunajiem transporta un sakaru līdzekļiem, gandrīz visa zemeslode, izbraucot no Eiropas, kļuva aizsniedzama trīs mēnešu laikā. 1890.gadā žurnāliste Nellija Blaja

apbrauca apkārt pasaulei 72 dienās, pierādot, ka slavenais Žila Verna romāns nav fantāzija. Tas, ko šodien dēvējam par globalizāciju, 1880.gados kļuva par visiem eiropiešiem acīmredzamu realitāti un preces no Argentīnas, Japānas un pat Klusā okeāna salām tika tirgotas arī Rīgā. Pēc 1885.gada Eiropā nāk modē japāņu lietussargi un greznumlietas, savukārt neērtos vīriešu naktskrekļus sāk aizstāt indiešu pidžamas. Dižāko cilvēku godā līdzās valdniekiem nostājas tie uzņēmēji, kas prot iekārtot preču plūsmu pasaules mērogā. Izcilākais no viņiem izrādās ārēji necilais amerikāņu naftas tirgonis, bijušais grāmatvedis Džons Rokfellers, kura personiskā bagātība pārsniedz visus iepriekš zināmos apmērus. Par nelaimi censoņiem, tas nav jaunu ieceru, bet lielu kapitālu laiks un tikai jau bagātajiem ir iespēja kļūt vēl bagātākiem. 1880.gados pasauli burtiski pārpludina idejas un izgudrojumi, kuru vidū izceļas elektriskais apgaismojums un iekšdedzes dzinējs. Laikmeta vadošie domātāji jau pareģo 20.gadsimta šausmas - anglis Spensers sprediķo par "stiprāko" tautu izdzīvošanu, vācietis Nicše saraksta "Zaratustru", amerikānis Bellamī sacer romānu "Atskats pagātnē", kas iedzen miljonu radikāļu galvās pasaules revolūcijas ideju. Eiropas un ASV ikdienā iestājas tā saucamais "apzeltītais laikmets", ko raksturo dzišanās pēc naudas un visiem labumiem, ko nauda spēj dot. Starp 1875. un 1895.gadu nav noteikta mākslas vai modes stila, kam sekotu ļaužu vairākums, tā vietā valda tā saucamā eklektika. Modē ir viss dīvainais, ērtais, patīkamais - no katra laikmeta un zemes, kas iepatikas lietu pircējam. Īsi sakot, 1879. - 1892. gadi Eiropā ir ātri pārejošs vieglprātības laiks, pirms cilvēkus atkal aizrauj reformas, revolūcijas un mūžīgās bailes no kara.

"Atkušņa" beigas



Mihails Skobeļevs

Līdzīgi kā mūsdienās, Krievijas impērijas vēsture 19.gadsimtā ritēja pa saviem, no pārējās pasaules stipri atšķirīgiem ceļiem. 1878.gadā impērijas mēģinājums iekarot Bosfora šaurumu bija apturēts līdz ar britu flotes ierašanos Konstantinopolē. No pēdējā 1877.- 1878. gada kara ar turkiem Krievija neguva nekādu labumu, jo jaundibinātā bulgāru valsts izvairījās būt tās sabiedrotā. Krievu augstākās aristokrātijas naidis pret imperatoru Aleksandru II pa to laiku bija pieaudzis tik tāl, ka no 1879.gada pavasara Pēterburgā sākas regulāri mēģinājumi viņu nogalināt. Oficiālā Krievijas vēsture zem dažādām varām ir izmisīgi centusies uzdot šo terora aktu sēriju parniecīgas revolucionāru grupas apmātību, neizskaidrojot, kāpēc dumpinieki darīja ko gribēja līdz Aleksandra II bojāejas brīdim un tūlīt pēc tam tika arestēti vai izklīda. Daudz ticamāks terora iemesls ir aristokrātu atteikšanās uzskatīt Aleksandru II par savu valdnieku sakarā ar viņa lēmumu pēc sievas

nāves slepeni apprecēties ar kņazienu Dolgorukiju un atzīt ārlaulības bērnus par pilntiesīgiem mantiniekiem. Tā vai citādi, bet patiesie lietas apstākļi ir blīvi slēpti aiz pretrunīgiem pastāstiem. 1881.gada 1.martā kārtējais atentāts pret Aleksandru II izrādījās veiksmīgs. Troni šķietami mierīgi mantoja viņa dēls Aleksandrs III, taču dažādas baumas par sazvērestībām turpināja klīst līdz 1882.gada 25.jūnijam, kad mīklainos apstākļos mira tobrīd tautā populārākais krievu ģenerālis Skobeļevs, ko uzskatīja par vienu no aristokrātu opozīcijas līderiem. Ar jauno caru beidzās ceturtdaļgadsimts reformu. Neredzot citu iespēju glābt krievu impēriju no sabrukuma, kas tai draudēja viņa tēva Nikolaja I vājprātīgās valdīšanas dēļ, Aleksandrs II bija pārveidojis valsti un tās institūcijas atbilstoši sava laika Eiropas kārtībai. Īpaši svarīgas, arī latviešiem, bija zemākajām kārtām dotās tiesības uz likuma aizsardzību, kas izbeidza muižnieku patvaļu, un pat zemniekiem piešķirtās izglītības un karjeras iespējas. Tā dēļ, krievu valsts un valoda 1870.gadu beigās latviešu vidū bija krietni populārāka, nekā vēlamies atzīt šodien. Ar Aleksandra III nākšanu pie varas šie laiki beidzās un jaunieceltu valstsvīru vadībā tika ievadīta iepriekšējo reformu pakāpeniska atcelšana. Viens no valdnieku maiņas upuriem Pēterburgā izrādījās skolotājs Baumaņu Kārlis, kam bija tā nelaime baudīt vecā imperatora galma labvēlību. Aristokrātu grupējumu konflikta dēļ 1880.gados Krievija zaudēja savu pēdējo iespēju pārtapt par pilntiesīgu Eiropas valsti pirms valdošo un pavalstnieku atsvešināšanās kļuva liktenīga.



Imperators Aleksandrs III

Imperators Buldodziņš

Aleksandrs III Holšteins-Hotorps bija tīrasiņu vācietis, kas dabas untuma un paša gaumes dēļ izskatījās un uzvedās kā īsts krievu dižciltīgais. Kā otrais dēls, viņš netika ņemts vērā kā iespējamais troņmantnieks līdz 1865.gadam, kad pēkšņi mira Aleksandra talantīgais vecākais brālis Nikolajs. Tikai tad kļuva acīmredzama nopietna nelaime - Aleksandra prāts bija tik vājš, ka citos apstākļos apkārtējie noturētu viņu par atpalikušu. Nākamais imperators ar laiku iemanījās labi slēpt šo trūkumu, taču nemīlēja atrasties cilvēku vidū un vislabprātāk izklaidējās makšķerējot. Kā imperatoram viņam bija divi milzu trūkumi - no tēva mantota neierobežota augstprātība, kas izpaudās kā visa un visu nevēlamo vārdiska noniecināšana un paradums izdzert ne mazāk par puslitru konjaka dienā. Būdams piedzēries, krievu cars mīlēja tēlot sunīti un vai nu rāpoja uz visām četrām vaušķēdams, vai slēpās galma dāmu apartamentu

gaitenī un koda viņām kājās. Paša ģimenē viņu no jaunības gadiem saukāja par Buldodziņu. Krievu vēsturnieki joprojām pieliek milzu pūles, lai attaisnotu šo nelaimīgo muļķīti cara tronī, kā galveno argumentu izvirzot Aleksandra rakstura vienkāršību un labsirdību. Diemžēl, kā daudzi citi Krievijas valdnieki, pirms un pēc viņa, Aleksandrs izrādīja savas labās īpašības tikainiecīgam skaitam tuvinieku un draugu un ir taisnība, ka viņš mira 49 gadu vecumā sakarā ar pārstiepšanos 1887.gadā, kad ar savu milzu spēku pabīdīja avarējušo dzelzceļa vagonu, kur atradās viņa ģimene. Tas pats Aleksandrs 1884.gadā nelabojami sabojāja Vācijas un Krievijas attiecības, paziņojot ar draudzības vizīti atbraukušajam troņmantniekam Vilhelmam, ka tas neprot uzvesties, bet savus nedižciltīgos pavalstniekus dēvēja par lopiem. Lielākais lāsts, arī tikko atmodinātajai latviešu tautai, bija Aleksandra III aklā paļaušanās uz nedaudziem valstsvīriem un viņu padomiem, jo viņš skaidri apzinājās savu analfabētismu valsts lietās. Aleksandra galvenā uzticības persona bija augsti izglītotais lielkrievu šovinists Pobedonoscevs, kas ieņēma pareizticīgās baznīcas virsprokurora (direktora) amatu. Tieši Pobedonoscevs kļuva par autoru teorijai, ko šodien pazīstam kā "krievu pasaule" - visu pasaules nekrievu pakāpeniskas vardarbīgas likvidācijas/pārkrievošanas ideja. Kā viņa skolotājs, Pobedonoscevs iemanījās iedvest jaunajam Aleksandram nepatiku pret visiem impērijas nekrieviem un citticībniekiem, ar ko, pats negribot, lika pamatu Krievijas apspiesto tautu neatkarības cīņām. Saglabājot ietekmi un amatu līdz 1905.gadam, Pobedonoscevs tika atstādināts tieši tai brīdī, kad viņš bija paspējis iznīcināt katru savas mīļotās impērijas normālas turpmākas attīstības iespēju.



Konstantīns Pobedonoscevs

Prereformas

Parasti, rakstot novada vēsturi krievu laikos, var iztikt bez lielākās daļas valsts mēroga likumu un lēmumu pieminēšanas. Taču Aleksandra III valdīšanas gadi atšķiras ar to, ka izvērtās par nepārtrauktu nevēlamu pārmaiņu virkni, ko uz savas ādas izjuta katrs impērijas nostūris, kur jau pastāvēja kaut cik attīstīta sabiedrība. Aleksandrs sāka valdīt, 1881.gada 29. aprīlī izdevis manifestu, ka turpmāk nepieļaus "zaimošanu" un ir vienīgais rīkojumu un likumu avots.

1882.gadā tika atjaunota preses iepriekšējā cenzūra, bet ebrejiem, kas bija izceļojuši ārpus vēl Katrīnas II laikā noteiktās "apmešanās joslas" poļu un ukraiņu zemēs, pavēlēja tur atgriezties. 1884.gadā augstskolām atņēma neatkarīgās pašpārvaldes tiesības. 1887.gada 18.jūnijā iznāca slavenākais no Aleksandra III rīkojumiem - cirkulārs par ģimnāziju izglītības ierobežojumiem, kas kļuva pazīstams kā "likums par ķēkšu bērniem". Ar to ģimnāziju vadībai

tika uzdots izvairīties no "zemas" kārtas audzēkņu uzņemšanas. Tādējādi tūkstošiem censoņu, arī latviešu, kas citos apstākļos ar milzu uzcītību iegūtu diplomu, bez kura nevarēja mācīties universitātē, labākajā gadījumā bija spiesti iztikt ar reālskolu, kas ļāva iestāties tehniskajās augstskolās. Impērija bija zaudējusi galveno iemeslu, kā dēļ daudzi jauni cilvēki no zemākās šķiras izrādīja tai lojalitāti 1870.gados un brīvprātīgi devās karā pret turkiem. Tomēr vislielāko ļaunumu nodarīja Holšteinas dinastijā līdz tam nepieredzētā Aleksandra apmātība ar krievu valodu, kas, visticamāk, izrietēja no viņa bailēm izrādīt prāta vājumu un savas franču vai vācu runas kroplumu ārzemju viesu un diplomātu priekšā. Tas pats iemesls acīmredzot bija arī viņa nepatīkamība pret Rietumu kultūru, kas izpaudās aizrautīgā krievu 17.gadsimta arhitektūras un šo laiku atdarinošas modes ieviešanā. No 1880.gadu vidus pār krievu impērijas pierobežas apgabaliem, kur tobrīd pastāvēja ne mazāk kā seši reģioni ar savām vietējām darījumu valodām, vēlās aizliegumu plūdi, pieprasot visur ārpus sadzīves sarunām izteikties un rakstīt tikai krieviski. Vienlaikus bija ievadītas represijas pret katoļu un luterāņu baznīcām, musulmaņus paglāba tikai Pēterburgas bailes no nemieriem nesen iekarotajā Vidusāzijā. Kā rezultāts, lielākā daļa impērijas pierobežas pēc 1890.gada kļuva naidīga pret visu krievisko un labprāt palīdzēja kontrabandistiem un nemierniekiem. 1886.gada 18.maijā beidzot tika atcelts 160 gadus pastāvējušais zemnieku galvasnaudas nodoklis. Trīs gadus vēlāk zemniekus aplaimoja ar jaunu uzraugošo ierēdņu amatu - zemstes priekšniekiem, ko Vidzemē dēvēja par zemnieku lietu komisāriem. Vienīgā Aleksandra reforma, par kuru neviens nestrīdas, 1886.gada decembrī bija 40 grādu stipruma noteikšana valsts degvīnam, kas toreiz pēc garšas neatšķīrās no kandžas.



Nikolajs Manaseins

Vāciskotā Vidzeme

1881.gada decembrī Baltijā notika pirmā tautas skaitīšana, kuras laikā no namīpašumiem ar policijas palīdzību ievāca iemītnieku sarakstus - tiešas iedzīvotāju aptaujas bija atzītas par nevajadzīgām. Lielajā Vidzemes guberņā atrada 1174 tūkstošus iedzīvotāju, no kuriem 42,72 procenti atzina sevi par latviešiem. Rīgā, atskaitot garnizonu, bija 162 tūkstoši iedzīvotāju, no tiem tikai ceturtdaļa latviešu. Pārējās latviešu Vidzemes pilsētās kopš iepriekšējās 1867.gada uzskaites bija notikušas nopietnas pārmaiņas un Cēsīs, Valmierā un Limbažos latvieši tagad bija vairākumā. 1880.gadu sākumā Vidzeme turpināja dzīvot pēc vecās zviedru kārtības, ko vācu muižniekiem ar 1710.gada kapitulāciju bija atstājis Pēteris I. Aleksandra II 1860.-1870.gadu reformas pagaidām skāra tikai pilsētas - apriņķu pašvaldība, tiesa, policija un luterāņu baznīca joprojām pilnībā

atradās vācu aristokrātu rokās. Mājas iepirkušajiem zemniekiem nācās turpināt ievērot vietējo muižnieku feodālās privilēģijas, ieskaitot "barona" tiesības izbradāt tīrumus medību laikā. Blakus krievu gubernatoram darbojās landmaršals, rezidējošais landrāts un bruņniecības landtāgs, kas faktiski pildīja Vidzemes prezidenta, premjerministra un parlamenta funkcijas. Tā dēļ faktiskā zemnieku kārtas brīvīšana Vidzemē un Kurzemē notika septiņus gadus vēlāk nekā Krievijā. 1860.gados baltvāciešiem izdevās panākt papildus privilēģijas, no kurām lielākā bija pareizticībā pārgājušo tiesības atgriezties luterāņu draudzēs. Šai brīdī Baltijas vācu kopiena pieļāva savu lielāko kļūdu, vieglprātīgi nolēmjot, ka arī turpmāk spēš pavēlēt Pēterburgai. Baltvācieši nebija rēķinājušies ar Aleksandra II bojāeju un viņa dēla nepatiku pret visu vācisko. Uz pirmajiem Pēterburgas norādījumiem pabalstīt vietējos pareizticīgos pret vācu luterāņiem 1881.-1882.gadā baltvācieši reaģēja ar satrakotu apsūdzību un represiju kampaņu, cita starpā izslēdzot vairākus latviešus no vāciskās Latviešu draugu biedrības. Baltvāciešu vislielākās lepnības brīdī 1882.gada maijā Rīgā ieradās īpaši pilnvarotais revidents senators Manaseins, kam bija jāpārbauda vietējās vāciskās kārtības atbilstība impērijas interesēm. Tika pieliktas milzu pūles, lai revīzijas rezultāti pēc tās noslēguma nekļūtu publiski, un pēc Manaseina aizbraukšanas vācu kontrolētās iestādes 1884.gadā vērsās pret daudziem tām nevēlamas ziņas sniegušajiem latviešiem. Taču turpmāko notikumu gaitu noteica nevis politiskās spēles impērijas galvaspilsētā, bet gan ar krieviskuma izplatīšanas ideju pārņemtā Aleksandra III un viņa tuvāko padomnieku lēmumi. Pēc nelāgā 1884.gadā notikušā cara konflikta ar vācu kroņprinci arī baltvāciešiem beidzot bija pienācis laiks izbaudīt augstākas varas dusmas.



Gubernators Mihails Zinovjevs

Krieviskotā Vidzeme

1885.gada 9.maijā par Vidzemes gubernatoru uz Rīgu tiek nosūtīts ģenerālis Zinovjevs, kurš pirms tam bija nodarbojies ar krievu Polijas pakļaušanu. Baltijā tobrīd jau bija zināms par nodomiem ieviest krievu valodu lietvedībā un skolās, ko vācieši uzņēma ar lielu nepatiku. Sākās rupji uzspiestā pārkrievošanas kampaņa un Vidzemē tās pirmo triecienu saņēma luterāņu baznīca. 1885.gada 26.jūlijā Aleksandrs III atcēla pirms 20 gadiem doto atļauju jauktas ticības ģimeņu pareizticīgu vecāku bērniem brīvi izvēlēties tēva vai mātes reliģiju. Līdz ar to 6770 Vidzemes luterāņiem tika pavēlēts pāriet pareizticībā un, jāņem vērā - atrašanos ārpus konfesijām tolaik aizliedza likums. Jaunu citticībnieku dievnamu būve Baltijā turpmāk bija atkarīga no pareizticīgo arhibīskapa žēlastības. Gubernators Zinovjevs, kā daudzi viņa priekšteči, ļoti ātri kļuva par baltvāciešu atbalstītāju un ieteica Pēterburgai saglabāt veco kārtību, jo - latvieši un igauņi esot pārāk čakli

strādnieki, lai jauktu tiem galvu ar tiesību paplašināšanu. Taču, kā rāda vēsture, reiz pieņemtu augstākās varas lēmumu Krievijā vairs apturēt nevar. Vācu aristokrātu tiesības pārvaldīt Baltiju sabruka pēc trim ātri sekojošiem triecieniem - skolu, policijas un tiesu pārveidošanas sākuma pēc Krievijā pieņemtās kārtības respektīvi 1887., 1888. un 1889.gadā. Muižnieku iecelto tiesnešu vietā nāca krievu miertiesu ierēdņi, lauku pašvaldību pārraudzību uzticēja zemnieku lietu komisāriem, pilsētās atvēra policijas iecirkņus pēc Krievijas parauga. Šādā rīcībā, kas atcēla vācu kungu patvaļu, ieskaitot Krievijā jau sen aizmirstos miesassodus, būtu daudz pozitīva, ja vien līdz nenāktu rīkojums lietot izglītības iestādēs tikai krievu valodu, ko 1891. gadā attiecināja arī uz Vidzemes pamatskolām. Par Tērbatas izglītības iecirkņa uzraugu ieceltais šovinists Nikolajs Lavrovskis ieviesa bēdīgi slavenās kauna zīmes latviski vai igauņiski klasē runājušajiem skolniekiem, kas daudziem kļuva par galveno iemeslu sākt ienīst krievu varu. Neuzticoties pat tiem vietējiem speciālistiem, kas prata krievu valodu, no Pēterburgas pavēlēja pieņemt darbā tiesu, policijas, sakaru un citās īpašas nozīmes iestādēs galvenokārt iebrucējus no lekšskrievijas. Vidzemē šī prasība bija vēl stingrāka nekā Kurzemē vai Igaunijā. Kā rezultāts, burtiski pāris gadu (1889 - 1890) laikā apriņķa pilsētās uzradās mazas krievu kopienas, kas izvairījās no saziņas ar vietējiem ārpus pareizticīgo draudzes un uzvedās kā pārkrievošanas krustneši. Ar jauno 1892.gada Pilsētu nolikumu viņu galvenajiem konkurentiem par ietekmi kopienā - augstskolas beigušajiem vācu "literātiem", atņēma vēlēšanu tiesības, kas turpmāk pienācās tikai pietiekama nekustamā īpašuma turētājiem. Redzamākā laikmeta griežu iezīme tomēr bija jaunie ceļa un vietu rādītāji, ko tagad nācās rakstīt kroplā, no vāciskā oriģināla nemākulīgi pārceltā krievu valodā.